

Atsiminimai

VLADAS ŽUKAS

Vilniaus universiteto Knygotyros katedra, Universiteto 3, 2734 Vilnius, Lietuva

ATSIMINIMAI APIE VACLOVĄ BIRŽIŠKĄ

Per daugelį metų prabėgomis išgirdavau įvairių atsiliepimų apie profesorių Vaclovą Biržišką. Antano Venclovos, Kosto Korsako paklausinėju apie profesoriaus skaitytų lietuvių knygos istorijos ir bibliografijos kursų tematiką, keltas problemas. Kartais išgirstą mintį užsirašydavau. Lakoniškose pastabose užfiksuoti kai kurie veiklos aspektai, charakterio bruožai, santykiai su žmonėmis, visuomenės požiūris į profesorių ir jo nuveiktus darbus. Kai kurių (Marijonos Čilvinaitės, Prano Dičiaus, Danutės Juodelienės, Valerijos Kisinienės, Juozo Matulio, Levo Vladimirovo) prašiau papasakoti apie Vaclovą Biržišką detaliau. Profesorių laiškuose prisiminė JAV gyvenanti Vanda Sruogienė, Vincas Maciūnas, kiek plačiau papasakojo Antanas Mažiulis (pateikiu vieną jo laišką).

Viktoras Alekna, literatūrologas

Vaclovo Biržiškos skaitoma lietuvių knygos istorija buvo privalomas kursas lietuvių literatūros specialybei. Pradėdavo nuo Mažvydo, kitų XVI a. autorių, toliau XVII ir XVIII šimtmečiai, kontrafakcijos, graždanka ir kt. Šaltiniai – Ostermejerio, Baltramaičio ir kitų bibliografų veikalai. Egzaminavo Vaižganto muziejuje – turėjo kambarį. Studentai to egzamino bijojo – profesorius reikalavo datų, tikslų duomenų.

Marijona Čilvinaitė, bibliotekininė

Apie bibliografiją išgirdau iš Vaclovo Biržiškos paskaitų. Skaitydamas svarstė, abejojo. Tarp studentų paplito eilėraštis:

Gal buvo, gal ir ne,

Gal parašė, gal ir ne –

Kas parašė nežinia.

Biržiškos artimųjų ratas buvo nedidelis – Vytautas Steponaitis, Aleksandras Ruzancovas su žmona ir dukterimi (rašydavo korteles mašinėle), studentas Kostas Korsakas (Biržiška su juo dažnai kalbėdavosi – gal buvo abipusių interesų). Susitikdavo su Juozu Rimantu. Biržiška – centras, apie kurį sukosi knyginiai bibliotekiniai reikalai.

Biblioteka buvo universiteto Centrinųjų rūmų (dabar Technologijos universiteto) pusrūsyje, ten pat buvo ir direktoriaus kabinetas. Fondų gale esantis

kambarys buvo pertvertas pusiau – vienoje pusėje, prie lango, buvo prof. Stasio Šalkauskio sesers Felicijos Šalkauskaitės stalas – ji buvo direktoriaus pavaduotoja bibliotekiniam darbui. Toliau – knygų priėmėjo ir inventorintojo stalas, dar toliau – mašininkės stalas. O tą “kanceliariją” nuo direktoriaus “kabineto” skyrė knygų lentynos, į ji nebuvo jokių durų. Už to kabineto ziržė keltas su užsakytomis knygomis. Vildžiūnas, paėmęs korteles, ieškodavo knygų lentynose ir suradęs keltu išdavo į skaityklą. Greta buvo patalpėlė, kur dėdavo įrištinas knygas. Ten buvo ir mano atvežta šv. Jono skulptūra. Prieš tai ji stovėjo už Dionizo Poškos Baublio prie Stulgių kelio. Brolis arkliais atvežė į geležinkelio stotį, iš ten, gavęs sunkvežimį, atgabeno į bibliotekos kiemą. Priglaudė Biržiška. Dabar ji yra Dailės muzicjuje. Kartu dirbo ir Demkus – jis rašydavo knygoms numerius, nes buvo formatinė išdėstymo sistema. Už jo sėdėjo Stefanija Šlerpytė. Ji tvarkė žemėlapius ir fotografijas, turėjo savo stalą, atitvertą lentynomis. Toliau Čilvinaitės “gardukas” – stalas. Pradžioje dirbau inventorintoja, vėliau tvarkiau periodiką. Už mano nugaros buvo antrosios Stasio Šalkauskio sesers Antaninos stalas. Jos žinioje buvo dešimtainės klasifikacijos katalogas, tvarkomas pagal Nikolajaus Rusinovo variantą. Skaitytojams jis buvo neprieinamas, tik išimties tvarka leisdavo pasinaudoti. Antanina Šalkauskaitė mokėjo anglų, prancūzų kalbas, daug skaitydavo. Abi Šalkauskaitės buvo malonios, kultūringos moterys. Bibliotekinio darbo reikalais kreipdavomės ne į Biržišką, o į Antaniną. Ji visuomet mielai padėdavo. Visi talpinomės pusrūsyje į Donelaičio gatvės pusę. Rytą atėjęs direktorius sveikindavosi su Antanina Šalkauskaite ir kitais darbuotojais. Praeinančio direktoriaus ko nors paklausdavome, pavyzdžiui, kaip tvarkyti periodinius leidinius, jeigu jie pakeisdavo pavadinimus. Patarė dėti pagal pirmąjį pavadinimą (dabas – pagal paskutinį). Tardavausi dėl formato. Direktorius reikalavdavo laikytis susitarimo, priimtų taisyklių. Biržiška tikrindavo katalogų korteles ir šitai sekdamas gaunamą lituanistiką. Už jo nugaros buvo spinta (jis turėjo raktą) – ten buvo laikoma įvairiais keliais gaunama komunistinė literatūra. Bibliotekoje ėmusi dirbti Ona Šimaitė gaudavo retų leidinių, pavyzdžiui, susirašinėjo su lietuviais – Ispanijos pilietinio karo dalyviais; jie atsiųsdavo savo leidinukų. Ar ji žinojo apie spintą, nežinau. Niekas į tą terra incognita nesikėsino.

Biržiškos kabinete už stalo buvo spintelė su stiklinėmis durimis, lentynėlė su kortelių dėžutėmis, atneštomis tikrinti. Jokių dermantino durų į šį kabinetą nebuvo.

Jeigu mes rasdavome kokią Biržiškos “Lietuvių bibliografijoje” neužfiksuotą knygą, jis labai nudžiugdavo, stengdavosi įsigyti. Kartais šitai bandydavome direktoriaus nuotaiką pataisyti.

Nepamenu, kuriais metais iš buvusios Finansų ministerijos bibliotekos gavome daug periodikos – neapsakomą galybę: “Журнал Министерства юстиции”, “Журнал Министерства народного просвещения”, “Исторический вестник” ir kt. Tais žurnalais užvertė mūsų taką. Aš ateidavau vakarais tvarkyti. Vakaras ateidavo dirbti ir Antanina Šalkauskaitė. Direktorius bardavo, kam

dirbame vakarais. Niekas neklausdavo, jeigu dieną kur eini, bet šiaip reikėjo daug ir greitai dirbti. Nebuvo laiko gamybiniams susirinkimams, posėdžiams.

1940 m. vykdamas į Vilnių vadovauti universiteto bibliotekai, direktorius rinkosi ir nuosaikesnių pažiūrų žmones – mažiau angažavo tautininkus, katalikus. Buvau ir aš atrinkta – paskyrė skaityklos vedėja.

Kartą, grįžęs iš Vilniaus, direktorius linksmai pasakojo: “sugyvenome gerai, bet su ten dirbusiais lenkais įsiliepsnojo ginčas dėl aprašo – dėti tašką ar kablelį.”

Biržiška rūpinosi, kad knyga kuo greičiau būtų pateikta skaitytojui, o ar ten taškas, ar kablelis, mažai į tai kreipdavo dėmesio. Lenkų laikais Vilniaus universiteto biblioteka turėjo gana komplikuoatą, bene kryžminį katalogą.

Tarp vilniškių ir mūsų bibliotekininkų buvo šiokių tokių elgsenos skirtumų. Štai ten, pavyzdžiui, rytais sargas Rinkevičius per vilkelį žiūrėdavo, kada ateis direktorius, – jį sutikdavo ir atidarinėdavo duris iki kabineto. Vilniuje suinventorintas knygas išnešdavo į koridorių ir sudėdavo ant lango. Rinkevičius suantspauduodavo, nes bibliotekininkai bijojo susitepti rankas.

Biržiška buvo korektiškas, tolerantiškas, kiekvieną darbuotoją gynė iš visų jėgų. Kai į minėjamą Valstybės teatre Kauno universiteto bibliotekininkams paskyrė blogas vietas, direktorius pasipiktino: “Mano darbuotojai dirba pusrūsyje be dienos šviesos, o jūs geresnės vietos neparūpinote.”

Direktoriaus namuose jo kambarys iš abiejų pusių buvo apstatytas lentynomis, pilnomis knygų. Stovėjo pailgas stalas, ant jo dėsydavo knygas. Dėsydavo ir ant grindų. Turėjo keliams ir alkūnėms kailines įmovas, kad kelių ir rankų neskaudėtų, kai repečkomis vaikščiojo.

Savo bibliografinę ir kitą medžiagą Biržišką paliko Vieškniuose pas auklę. Profesorius jai pasakė: “Čia mano duona”. Karo metais bėgdama slėptis, auklė nešdavosi ir tas kartotekas. Jo vis laukė, o kai sužinojo apie mirtį, viską sudegino. Važiavau į Viešknius ieškoti tos kartotekos, bet neradau. Buvo teirautis ir Antanas Venclova. Tada tokie žygiai buvo pavojingi.

Vaclovas Biržiška, prieš išvykdamas į Vilnių, gavo doktoratą. Ta proga pasakytame žodyje kalbėjo: “Mes vykstame į Vilnių apsiginklavę ne ginklais, o mokslu ir žiniomis”.

Kai profesorių spausdavo dėl stojimo į partiją, gražiai pasiteisindavo: “Mes – mokslo darbininkai...”

Jonas Dagys, botanikas, profesorius

Vaclovo Biržiška buvo geras žmogus, visuomenininkas – rūpinosi Lietuvos kultūros reikalais. Jo redaguojamoje enciklopedijoje bendradarbiavo daug įvairių pažiūrų žmonių. Man su profesoriumi teko bendrauti kaip su “Lietuviškosios enciklopedijos” redaktoriumi – rašiau gamtos mokslų straipsnelius, daugiausia iš augalų fiziologijos.

Pranas Dičius, teisi inkas

Trys broliai Biržiškos buvo labai vieningi – paliesi vieną, visi stoja ginti, visi tampa tavo priešais. Gabiausias buvo Viktoras – mintinai mokėjo daugybę formulių. Buvo viengungis, kasdien lankydavosi Konrado kavinėje, išgerdavo. Malonus buvo Mykolas; jo žmona buvo aktyvi, veikli, matyt, turėjo nemažai įtakos vyrui. Kai “Spaudos fondas”, išleidus “Lietuviškosios enciklopedijos” tomą, suruošdavo arbatėlę dalyvaujant korespondentams, Mykolas Biržiška atvykdavo su žmona, Vaclovas – visuomet vienas. “Spaudos fondo” direktorius Balys Žygelis keliolika kilometrų nuo Kauno, prie Nemuno, turėjo 10 ha ūkį, gražų sodą. Ten rengdavo gimimo dienos šventę. Vaikščiodavo po sodą, kalbėdavosi, jaunimas pašokdavo. Mykolas Biržiška puikiai grojo harmonika. Turiu nuotraukų iš tų viešnagių – ten ir Biržiška su armonika.

Vaclovas Biržiška buvo labai ūmaus būdo – ne kartą yra parašęs ir išsiuntęs piktą laišką Žygeliumi, o vėliau telefonu įspėdavo, kad laiško neskaitytų. Vaclovas greitai supykdavo, bet greitai ir atsileisdavo, pamišdavo pyktį. Buvo paprastas, visiems prieinamas.

Ar galėjo “Lietuviškoji enciklopedija” apsieiti be Vaclovo Biržiškos? Pats profesorius suprato, kad enciklopedija jį atitraukia nuo kitų nemažiau svarbių darbų. Ne sykį yra rašęs “Spaudos fondo” vadovybei – prašėsi atleidžiamas, bet toji nesutiko – kito tokio žmogaus nebuvo. Jis ir autoritetingas žmogus – Teisių fakulteto profesorius, dekanas, be to, labai gabus – daugelį dalykų, įvairių faktų atsimindavo. Vadovavo didelei bibliotekai ir gerai pažino jos fondus, žinojo, kurioje knygoje galima rasti reikalingų enciklopedijai iliustracijų. Buvo komunikabilus, tolerantiškas. Juozo Žiugždos straipsnis apie bolševizmą ir šiandien galėtų būti spausdinamas.

Enciklopedijoje dirbo Čepėnas (istorikas), Vaitiekūnas (keistuolis – mokydamasis gimnazijoje, po miestelį vaikščiodavo basas), kurį laiką puse etato dirbo Baldžius, kalbą taisė “Trimito” redaktorius Kalnėnas. Daug ilgų straipsnių parašė Mykolas Biržiška. Kartais už vieną sąsiuvinį jis gaudavo po 300 litų honoraro, Vaclovas mažiau rašė – gaudavo apie 150. “Spaudos fondas” Vaclovui Biržiškai mokėdavo 400 litų per mėnesį, Čepėnui, Vaitiekūnui – po 300. Enciklopedijos tomai išeidavo gana operatyviai, bet leidimas užtruko – planuota išleisti 12 tomų, o nebaigtas spausdinti X tomas pasiekė tik J raidę. Ypač didelius straipsnius apie Lietuvos bajorus rašė Mykolas Biržiška. Dėl to buvo kritikuojamas redaktorių, visuomenė reikšė nepasitenkinimą. Enciklopedija buvo gerai išreklamuota – turėjo apie 20 000 prenumeratorių, vėliau kai kurie ėmė atsisakinėti, prenumeratoros nebepratešė. Solistė Aleksandra Staškevičiūtė demonstratyviai atsisakė – atnešė tomą ir nebepratešė. Biržiška turėjo atskirų sričių specialistų – visuomeninių redaktorių, kurie tikrino rašomų straipsnių dalykinį lygį. Jiems priskaičiuodavo didesnę honorarą už enciklopedijai parašytus straipsnius.

Enciklopedijai buvo teikiama didelė visuomeninė reikšmė – toks leidinys rodė tautos kultūrinį brandumą. Dėl to ir buvo kviečiamas ją redaguoti Vaclovas Biržiška. Jo nuopelnai bibliografijai didžiuliai. Gaila, neišliko archyvo. Kai ką

išsivežė redaktorius (dalį archyvinės medžiagos turėjo namuose), dalis liko “Spaudos fonde” ir po karo buvo nuvežta į fabriką kaip makulatūra. Ten buvo sunaikinti straipsnių juodraščiai, rankraščiai, korespondencija. Žuvo daug vertingos kultūros istorijai medžiagos.

Vaclovas Biržiška mėgo žaisti kortomis – vintą iš pinigų. Žaisdavo su Smetoniene, rangovu Ilgovskiu, dar kai kuo. Kartais prasilošdavo – prašydavo iš “Spaudos fondo” avanso.

1984 m.

Marijonas Gregorauskas, ekonomistas, profesorius

Vaclovas Biržiška kartais ateidavo į studentų varpininkų susirinkimus, nors, rodos, buvo socialdemokratas. Studijų metais esu buvęs profesoriaus namuose. Gyveno Donelaičio gatvėje mediniame namelyje, užėmė jį visą. Gyveno kukliai, kambarys buvo pilnas knygų, periodikos. Pas profesorių ėjau medžiagos straipsniui apie Povilo Višinskio ekonomines pažiūras. Biržiška priėmė labai draugiškai, supažindino su savo kartotekoje sukaupta medžiaga apie Višinskį. Straipsnis buvo išspausdintas “Varpe” 1931 m. pseudonimu P. Taugėla.

Alfonsas Gučas, psichologas, profesorius

Į Vaclovą Biržišką asmeniškai kreipiausi tik vieną kartą – norėjau išsiaiškinti, kas išvertė Voroneže išleistą “Komunistų partijos manifestą”. Vertėjas buvo pasirašęs kriptonimu V. P. Biržiška pasakė, kad tai Vladas Požela.

Danutė Juodelienė, bibliografė

Vaclovas Biržiška gyveno Kaune netoli brolio Mykolo – abu turėjo nuosavus butus, namų nė vienas neturėjo. Šeimos artimai bendravo – Vaclovas neturėjo vaikų, tad daug švelnaus dėmesio rodė Mykolo mergaitėms. Jos dėdė vadino vardu. Brolių šeimos dažnai lankydavosi viena pas kitą, sekmadieniais kartu pietaudavo. Vėliau viena Biržiškaitė (rodos, Žakevičienė) dirbo Vaclovo redaguojamos “Lietuviškosios enciklopedijos” redakcijoje.

Vaclovas Biržiška kurį laiką vadovavo Kauno ir Vilniaus universiteto bibliotekoms, be to, Vilniaus universitete skaitė paskaitas. Dėl to kiekvieną savaitę turėjo važinėti iš Kauno – jis taip ir nepersikėlė į Vilnių. Atvykęs dviem trim dienom, iš pradžių apsistodavo brolio Mykolo žmonos sesers Gumovskos šeimoje. Vaclovas buvo labai šnekus, net plepus – daug kalbėdavo su tėvais, daug pasakodavo. Tačiau, kai savo kambaryje užsidarydavo, dirbdavo iki vėlumos. Darbo atsiveždavo iš Kauno. Kai Mykolas Biržiška persikėlė į Vilnių, Tauro gatvę, Vaclovas apsistodavo pas brolių.

Profesorius pasakojo, kad nuolatinė kelionė iš Kauno į Vilnių ir atgal labai prailgdavo – 1,5–2 val. kelio, tie patys vaizdai, nuobodulys – visa tai labai vargindavo. Ką daryti, kad nebūtų nuobodu? Tad ėmė skaityti lenkiškus detektyvus – skaitydavo tik kelionės metu, dažnai nė nebaigdavo. Savo bute, kabinete, turėjo

didžiulę biblioteką. Knygas laikė dviejose didelėse spintose. Lentynos nuo grindų iki lubų taip pat buvo pilnos knygų. Detektyvinė literatūra buvo laikoma lentynoje prieškambarėje.

Į Vilniaus universiteto biblioteką atėjau dirbti karo metais. Iš pradžių mane norėjo paskirti į bibliografijos skyrių, bet I. Kisinas atsisakė – esą nenorįs priimti rektoriaus Mykolo Biržiškos protežė. Buvau paskirta į kitą skyrių. Po kurio laiko Kisinas paprašė, kad mane perkeltų į bibliografijos skyrių (čia dirbau prie dalykinio katalogo). Skyriuje taip pat dirbo labai inteligentiškas totorius Tugan-Baranovskis. Tačiau netrukus jį suėmė – priklausė lenkų pogrindžiui. Buvo užėjusi jo žmona – pasakė, kad vokiečiai sušaudė.

Girdėdavau, kaip karštai ginčydavosi du cholericai – Vaclovas Biržiška ir Izidorius Kisinas. Viena karštos polemikos temų – Kisino parengta abėcėlinio katalogo sudarymo instrukcija. Biržiška ją labai kritikavo, o Kisinas su priekaištais nesutiko.

Vaclovas Biržiška, būdamas Vilniuje tik po kelias dienas per savaitę, negalėjo įsigilinti į universiteto bibliotekos administravimą, tad faktinius jos direktorius buvo Elena Eimaitytė. Vėliau bibliotekai ėmė vadovauti Vincas Maciūnas.

Valerija Kisiniene, bibliotekininkė

Universiteto bibliotekoje Kaune pradėjau dirbti 1931 m., vėliau persikėliau į Vilniaus universitetą. Izidorius Kisinas universiteto bibliotekoje pasirodė 1935 m. Buvo direktoriaus Vaclovo Biržiškos mėgstamas ir globojamas. Mudu su Kisinu susituokėme 1938 m. Biržiška su žmona buvo svotai. Biržiška buvo geras žmogus, bet choleriško būdo – kartais imdavo labai šaukti. Po dienos kitos vėl elgdavosi, lyg nieko nebūtų atsitikę. Mane buvo “atleidęs” iš darbo, mat susirgau šeštadienį ir į darbą nenuėjau pirmadienį – buvo galima be gydytojo pažymėjimo nedirbti dvi dienas. Kai santykiai būdavo geri, Biržiška Kisiną vadindavo Izidoriumi, o kai supykdamo, sakydavo “pats”. Kai rengėsi į Vakarų, Biržiška savo “Lietuvių bibliografijos” rankraščių nuvežė į Vieکشnius, į Vandos Sruogienės tėvų dvarą, ir pakasė verandoje po grindimis. Tikėjosi, kad ten tikrai nedings. Kai kuriuos rankraščius išsivežė. Apie paslėptus rankraščius pasakė Kisinui, kad žinotų kur ieškoti. Po karo Ulpis su Kisinu buvo nuvykę, bet nerado, gal nė nekasinėjo – taip ir žuvo.

Biržiškos raštas buvo sunkiai įskaitomas (duodavo perrašyti mašinėle), kartais ir jis pats neperskaitydavo savo rankraščio – buvo atnešęs, kad perskaitytčiau.

Vokiečių laikais vengė Vilniuje gyventi – bijojo lenkų skundų. Yra rašęs Kisinui iš emigracijos, kreipdavosi “mano jaunas drauge”. Juozas Matulis rūpinosi Vaclovo Biržiškos grįžimu į Lietuvą. Tuo metu profesorius gyveno Austrijoje, džiaugėsi, kad randęs medžiagos savo darbams. Matulis prašė Kisino, kad parašytų profesoriumi laišką, bet ką jis galėjo žadėti – buvo mažas žmogus.

Vaclovas Biržiška yra sakęs, kad Amerikoje jam niekas neįdomu, ir galvojo apie grįžimą, svajoją išleisti “Lietuvių bibliografiją”.

1987 11 06

Kostas Korsakas, literatūrologas, akademikas

Kostas Korsakas lankė Vaełovo Biržiškos universitete skaitomas knygos istorijos ir, berods, bibliografijos paskaitas. Jos buvusios įdomios – profesorius žinojo įdomių faktų, kalbėjo gyvai, apskritai buvo įdomus žmogus. Paskaitų lankymas buvo neprivalomas, bet eidavęs – įdomu. Matyt, Korsaką ir Vaełovą Biržišką siejo bičiulystės ryšiai. Universiteto bibliotekos darbuotoja Marijona Čilvinaitė šių eilučių autoriui pasakojo, kad Korsakas buvo dažniausiai bibliotekos direktorių lankęs svečias. Profesoriaus paragintas, Korsakas parėngė bibliografinę rodyklę „Lettica“ (suregistravo straipsnius apie latvius, jų kultūrą, teatrą, grožinės literatūros vertimus į lietuvių kalbą, pasirodžiusius lietuvių spaudoje 1883–1931 m.). 1932–1933 m. Biržiška ją dalimis spausdino „Bibliografijos žinių“ puslapiuose. Pasirėmęs Latvijos universiteto doc. J. Berzinio 1930 m. išleista studija „Mėginimas įvesti rusų raides į lietuvių ir latvių raštus“, parašė straipsnį – jame parodė, kad spauda buvo draudžiama ne tik lietuviams, bet ir Latgalijos latviams, ukrainiečiams. Rašinių nunešė parodyti Biržiškai. Profesorius publikavimui pritarė – niekas iki tol šio aspekto lietuvių spaudoje nebuvo kėlęs, manyta, kad tik lietuviams buvo draudžiama spauda. Profesorius straipsnį patrupinęs ir pardedavęs pasiūlė *XXVII knygos mėgėjų metraščio* I knygai. Biržiška įtraukė Korsaką į darbą „Lietuviškojoje enciklopedijoje“, užsakydamas straipsnių literatūros klausimais.

Kostas Korsakas pasakojo, kaip gelbėjęs Biržiškos „Lietuvių bibliografijos“ rankraščius. Jie buvo palikti Kaune, Žaliakalnyje, pas buvusį „Lietuviškosios enciklopedijos“ redakcijos darbuotoją Vaitiekūną. Šis buvo suimtas bene 1948 m. už priklausymą Rėricho kovos prieš kultūros paminklų naikinimą draugijai, jos simbolis – geltonas kryžius. Po arešto Vaitiekūno butas buvo užantspauduotas. Teko kreiptis į vyriausybę, gauti leidimą įeiti į butą. Nuvyko su dviem karininkais. Per dieną peržiūrėjo ir atrinko daug rankraščių. Jie be jokio akto buvo perduoti Lietuvių literatūros institutui.

Vincas Maciūnas, literatūrologas, daktaras

Nuo pat jaunų dienų jis (kaip ir jo brolis Mykolas ir kiti amžininkai) buvo uolus visuomenininkas ir į savo lituanistinį darbą žiūrėjo kaip į visuomeninę pareigą. Na, ilgainiui tą pasirinktą sritį taip pamėgo, kad lietuviškoji knyga pasidarė jo viso gyvenimo mylimoji. Prisidėjo ir tautinis veiksnys. Lietuvių knygos istorija buvo jam visų pirma lietuvių kultūros istorijos svarbiausioji ir ryškioji dalis. Ypač jį traukė XIX amžius, kada brendo lietuviškoji Lietuva, o lietuviškoji knyga buvo ne tik ryškiausia tautinio atgimimo žymė, bet ir didysis jo skatintojas.

Iš laiško V. Žukui, 1983 05 17

Juozas Matulis, chemikas, akademikas

Aš baigiau Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos gimnaziją suaugusiems. Ten pilietybės mokslus dėstė Vaełovas Biržiška. Buvo geras, įdomus mokytojas. Jis sirgo lietuvių kultūros, literatūros reikalais. Susitikdavome ir vėliau – kreipdavosi

dėl universiteto bibliotekai įgytinų užsienio knygų, ką žinodamas, pasakydavau. Turėjau seną XVI a. knygą apie įvairius gamtos mokslus, perdaviau Biržiškai. Jo rūpesčiu buvo sukaupta universiteto biblioteka. Dėl to visi labai vertino ir gerbė. Jis buvo vienas didžiausių autoritetų lietuvių spaudos, literatūros klausimais. Jeigu čia po karo būtų likęs, būtų atlikęs naudingą darbą. Dabar nesijaučia, kad yra didžiosios bibliotekos – Universiteto, Mokslų akademijos, – trūksta vadovų.

Labai daug laiko ir jėgų Biržiška skyrė “Lietuviškajai enciklopedijai” – pats redaguodavo, taisydavo. Aš rašiau straipsnius iš fizinės chemijos, fotochemijos, fotografijos. Su juo lengva buvo tartis, gerai tuose klausimuose išmanė, duodavo naudingų patarimų. Straipsnio dydis iš anksto buvo aptariamas, bet jeigu įdomus, tai parašytą prašydavo išplėsti.

Idėjiniai klausimai enciklopedijos redakcijoje buvo sudėtingi. Katalikai norėjo leisti atskirai, kurti redakciją prie Teologijos-filosofijos fakulteto, bet trūko lėšų, nepakako savų intelektualinių pajėgų. Leidžiant bendrą katalikų ir kitų idėjinių nuostatų enciklopediją, buvo paskirti du redaktoriai – Vaclovas Biržiška ir Pranas Dovydaitis. Pastarasis žiūrėdavo, kad nieko nebūtų rašoma prieš Bažnyčią, katalikybę. Biržiška gi rūpinosi, kad enciklopedija būtų leidžiama pažangos dvasia. Kai kuriuos straipsnius Dovydaitis nešdavo svarstyti į Teologijos-filosofijos fakultetą. Tai Biržišką nervindavo. Dėl ideologinių klausimų, krikščionybės, visuomeninių mokslų interpretacijos būdavo diskusijų. Bendra enciklopedijos redakcijos nuostata – vengti aštrumų. Beje, katalikai Vaclovą Biržišką laikė aktyviu bedieviu, o ne neutraliu indiferentu.

Vaclovo Biržiškos iniciatyva tarybiniais metais buvo ruošiamasi tęsti enciklopedijos leidimą, tuo klausimu buvo specialus Liaudies komisarų tarybos nutarimas. Su juo pasitarus, buvo nustatyti etatai. Leisti enciklopediją buvo pavesta Mokslų akademijai, bet užėjo karas.

Bendroji visuomenės opinija, ypač liberaliosios jos dalies, apie Vaclovą Biržišką buvo geriausia. Aš sakyčiau, jis buvo aktyviausias, labiausiai bendrauti linkęs iš brolių Biržiškų.

1985 05 03

Antanas Mažiulis, etnologas

Mielas Vladi,

Sugrįžtu prie bibliografinių smul[k]menų ir pokalbių su prof. Vcl. Biržiška.

1938 rudenį daug vakarų ir dienų sėdėjau VDU bibliotekoje, nes rinkausi medžiagą pirmam didesnio darbo temai apie M. Valančiaus tautosaką jo raštuose. Tai su prof. Vcl. B. dažniau susitikdavau, nes jis užsukdavo į skaityklą ir kartais mane pasikviesdavo užciti: parodydavo ką nauja gavęs, prisimindavo Sirvydį-Širvydą ir savo atgaivai papasakodavo apie kitus mergvaikius, ypač kunigų ir klebonų palikuonis. Ir reikia pasakyti, tas jo sąrašas buvo labai ilgas, nors daug kartų tą patį kartojo ir jau dirbant VDU bibliotekoje. Tikrai mokėjo apie tuos “benkartus” daug pasakoti, kartais su smulkmenomis, dingdavo jo rūpesčiai ir

prašviesėdavo. Daug kartų pastebėjau, kad tie pasakojimai buvo jam atgaiva, kaip ir moteriškių jam rytais pasakojamos visokios pletkinės, apie kitas šeimas naujienėlės. O tomis, atrodo, buvo nepralenkiama prof. Vabalo Gudaičio žmona, kai Urbšienė laikėsi nuošaliai.

Nežinau kada jis man liepė (1942–3) sužymėti pieštuku “Zarasų Krašto” komplektuose prie slapyvardžių tikras pavardes, mat jam buvau papasakojęs, kad 1933 m. gyvenau Zarasuose pas mkt. Alfonsą Matiuką, kuris tuo metu buvo pagrindinis šio savaitraščio red., nors talkino dar Zarasų K. Būgos aukš. komercijos mlos insp. Jonas Valiukonis (m. 1985? Bostone), Ant. Žagrakalienė su vyru ir kt. Man tekdavo girdėti jų pasitarimus ir taisyti korektūras, todėl daug ką žinojau. Tada prof. Vcl. B. sakė, kad sužymėčiau tai visa ateičiai.

Nežinau kuriais metais jį labai pradžiuginau, palikęs vad. Dusetų bžn. “Patentą”, kuris buvo spausdintas 1863, tai brolijos įstojimas ir pasižadėjimas. Prof. Vcl. Biržiška juo labai džiaugėsi, nes tai esąs antras toks leidinys: buvo ir į L. Bibliografiją tą įtraukęs iš Jūžintų bžn., t. y. atskilusios ar ne XVIII a. gale nuo Dusetų parapijos. Dabar vėl dusėtiškis, tik kitos brolijos (Jūžintų ar ne Šv. Barbaros, o Dusetų – Ražoncinės), kuo papildė vėliau spausdinant ir bibliografiją, o man parašė ilgoką padėkos laišką. Tą “Patentą”, kurio suradau kelis egz. dar daviau plk. Vyt. Steponaičiui, VD Kultūros muz. istorijos skyriui (Pov. Karazijai) ir Utenos, Šiaulių muz.

1942 m. VDU bibliotekoje dirbo Č. Grincevičius ir prof. Vcl. Biržiška pavesdavo jam eiti įvairias pareigas. Prisimenu, kad Česl. Grincevičius susidomėjo sudaryti Lituanikos bibliografiją dar 1941–42 žiemą. Tuo metu gyvenau pas jį Aušros g-vėje, dažnai užsukdavo čia ir prof. Z. Ivinskis, nors mes su Grincevičiumi pas Ivinskį dažnai buvome: padėdavome supjauti gautas malkas, nes karo metu veikė tik “centrinis šaldymas”, kaip juokaudavome. Ir šių malkinėjimų metu sugrįždavome prie Zenono sudarytos Lietuvių religijos bibliografijos, kuriai abu ir dabar dar surasdavome papildymų. Šiuose pokalbiuose gal ir buvo sutarta, kad Česlovas Grincevičius imasi sudaryti visuotinai lietuvių k. Lituanikos bibliografiją, kuri apimtų visa kas tik apie Lietuvą ir lietuvius kur suminėta; ji turėtų būti su paaiškinimais, t. y. Ivinskio bibliografiją imant pagrindu. Č. Grincevičius šiuo sumanymu pasišnekėjo su prof. Vcl. Biržiška ir šis ne tik pritarė, bet darbo metu leido jės prisėsti, peržiūrėti VDU bibliotekos knygas ir žymėti lituaniką, nes Šalkauskaitė su kt. sudarinėjo tik sisteminį katalogą. Ir Č. Grincevičius pradėjo peržiūrėti nuo prof. A. Bezzenbergerio bibliotekos, kuri buvo rūsyje į Gedimino g-vę kampe, taigi arti durų, turbūt D ar C formato pirmos lentynos. Šiam darbui talkinau ir aš su prof. Z. Ivinskiu, ką pastebėdavome, pažymėdavome. Tuo pačiu metu prof. Vcl. Biržiška įpareigojo Č. Grincevičių ir Bibliografijos Žinių darbui, kurias vėliau šis redagavo, t. y. liko faktinuoju B. Ž. red.

Uždarius VDU ir kt. išvažiavau ūkininkauti ir tik kelis kartus besutikau prof. Vcl. Biržišką, atveždamas jam leidinių.

1944 m. rugpjūčio mėn. su Č. Grincevičiumi prof. Vcl. Biržišką suradome Vienoje. Ten jis buvo lyg įsikūręs, nes, rodos, jam ten pagalbėjo ir vokiškai susikalbėti padėjo ar ne viena lietuvaite, tarnavusi Vienoje anksčiau atstovybėje ir iškėjęsi už austro, taip ir likusi per karą Vienoje. Taip pats ir Gražina Digrytė, kuri su tėvais gyv. Vienoje nuo 1941 sausio, nes repatrijavę; su adv. Digriu buvo pats prof. Vcl. Biržiška iš seniau pažįstamas. Ar buvo tada jau Borisas Melngailis, prie Šiaulių turėjęs dvarą ir ten globojęs literatus, didelis bibliofilas ir porcelano specialistas, jo meninių ir kt. vertintojas – įkainuotojas Vienoje, nežinau, nors man menasi, kad ir Borisą jau buvau tada sutikęs. Vėliau tik Vcl. B. pasakodavo, kad Borisas jį sušelpdavęs Vienoje rūkalais, tai buvęs jo “tabako fabrikas”. Vienoje aplankytas prof. Vcl. B. jau džiaugėsi, kad Vienos univ. biblioteka leido jam ten rinkti medžiagą liet. senosios raštijos autoriams ir pasižvalgyti matrikulose... Kai užėjęs pirmą kartą, tai sutikę su nepasitikėjimu, bet kai su “vertėja”, tai visa buvę gerai, nes “bibliografą Vcl. Biržišką” žinoję. Atsivertę vieną leidinį, radę jį kaip VDU bibliotekos vedėją, radę ir kt. leidinyje trumpai suminėtą. Susiradę ir savo Liet. Bibliografijos tomus. Vienoje tomis dienomis buvo vienas aliarmas, todėl gal davė be kortelių prie rotušės iškepto viščiuko dalį. Prof. Vcl. Biržiška džiaugęs, kad eilėje pastovėjęs gavo viščiuko pietus, o svarbiausia be kortelių. Kas jam apie tai pasakė, – nebepamenu. Mes atėjome su Č. Grincevičiumi ir kt. lietuviams per vėlai, tai viščiuko ir nebegavome. Ir kai po savaitės išvykome į Salzburgą su Č. Grincevičiumi, nes čia sustoti negalėjome, negavome leidimo jau gyventi čia nedirbą, tai atsisveikinome su prof. Vcl. Biržiška, kuris džiaugėsi jau tikrai apsinaminęs čia iki karo galo, t. y. maždaug Kalėdų, nes tuo metu bus pasibaigęs karas, ką rodančios visos žinios ir net kaž kam “pasakiusi lėkštelė” (jas varinėjo paprastai ir Vienoje lenkai); palikome jau gana laimingą, nes jis čia radęs Vienoje naujos medžiagos ir galįs per dienas dirbti.

Karui 1945 pasibaigus, sužinojau dar Lustenau (Austrijoje) būdamas, kad prof. Vcl. Biržiška sveikas išlikęs ir yra kur tai ar ne prancūzų zonoje Vokietijoje, bet ne Austrijoje. Ir 1946 m. vasario ar kovo mėn. jį radau Tübingene. Čia jis vėlokai atsikėlė, o gal tik svečiavosi, nes prie Tübingeno univ. buvo sudarytas lituanistikos skyrius, kuriam vadovavo prof. dr. Antanas Salys, laukė iš Goetingeno ir prof. dr. Pr. Skardžiaus, čia dairėsi ir Vikt. Kamantauskas ir kt. Prof. A. Salys buvo atsivežęs iš Heidelbergo Carl Vinter Verlag lituanistikos po kelis egz., tai iš jo įsigijau ir aš. Nešiausi namo ir J. Gerulio paruoštą M. Mažvydą, t. y. jo raštus. Užėjau pas Gimbutus, kur buvo ir prof. Vcl. Biržiška. Pamatė jis Mažvydo raštus:

“Pane tau nereikia.” Pasiėmė plunksną ir užsirašė savo pavardę! Tai priminė man kaip jis ir Kaune kartais kitiems yra padaręs, taip “nusavinęs” savo parašų knygas. Teko ir man sutikti, o Mažvydo raštus tik po kelių mėn. vėl gavau nusipirkti. Tada jau man paaiškėjo, kad tie patys perspausdinti iš fotografijų Mažvydo raštai turi skirtingas knygos, t. y. leidinio antraštes ir skiriasi J. Gerulio

įvado kalba. Lietuvoje buvo Šv. m-jos Knygų leidimo k-jos leidinys, J. Gerulio įvadas lietuvių k., o čia – Carl Winter Verlag leid. su Gerulio vokiečių k. parašytu įvadu.

1948–49 lankiau prof. Vcl. Biržišką jau Pinneberge, kur buvo Baltų univ. ir ten jis dėstė, gyveno prof. barake. Tuomet man džiaugėsi, kad prof. E. Fraenkel jį suprato ir padovanojo Liet. bibliografijos leidinius, kuriuos jis (Biržiška) jam savu laiku buvo pasiuntęs dovanomis (prisimenk paskelbtus E. Fraenkeliu laiškus). Tuomet jis parodė ir savo rankraščius, džiaugėsi, kad šis tas pasirodys vokiškai, nes viena buv. tarnautoja (ar ne Ieva Urbonaitė) su kt. išvertė jo darbą vokiškai. Tas pasirodė Baltų un. leidinuku vėliau, nes tuo metu ar ne spaustuvėje buvo.

Maždaug tuo metu jį labai supykėdė “Tremtinių mokykla”, išspausdinusi jo laišką, piktą ir necenzūriškų žodžių pilną dėl St. Santvaro ir kt. recenzijų. Vėliau kliuvo ir man. Tuo metu, kaip ir jau Lietuvoje, prof. Vcl. Biržiška su žodžiu nesiskaitė, o dabar ir raštu. Lietuvoje daug kartų jį girdėjau supykusį keikiantis, nevengiant išsireikšimų, bet dar vengė kartais moterų, nors ir apie savo bibliotekos tarnautojas negražiai pašnekėdavo, kad viena jų yra vieno prof. ir kunigo sugulovė, kad p. Liatukienė yra prof. V. Krėvės sugulovė ir jos dukტė yra Krėvytė; Krėvyte vadindavo ir bibliotekoje, kai ši mergaitė užeidavo karo metu pas motiną. Liatukienės pavardę miniu, nes Vilniaus spaudoje skaičiau, kad jos dukტė viešai rašė, kad ji Krėvės dukტė ir reišė teisės į V. Krėvės raštų honorarą.

Iš Pinnebergo prof. Vcl. Biržiška išvažiavo į Ameriką. Priglaudė jį dr. M. Deveikis savo ūkyje, kur priglaudė būrį lietuvių inteligentų. Jie gavo čia ūkyje fiziškai dirbti, kol susiras kito darbo. Gavo dirbti paukštidėje ir prof. Vcl. Biržiška, surinkdavo kiaušinius, palesindavo vištas, o laisvalaikį skyrė raštui ir kortoms. Proferansą prof. Vacl. B. labai mėgo, tai senų laikų įprotis. Kaune jis proferansavo paprastai 2 vakarus pas prof. kun. Blažiejų Čėsni; sakydavo, kad jie taip susigyvenę, išsikalbėję, kad nebėra paslapčių, kad vienas kitam nepriekaištauja, niekas jo nebando atversti kataliku ir nieko jau nebeįtikins naujai laisvamaniu. Kas tą proferanso ketvertukę sudarė, – neprisimenu. Šiaip prof. Vcl. Biržiška dar mėgo šachmatus ir čia jis su plk. Steponaičiu buvo prisiekę šachmatininkai, kelis kartus juos žaidžiant mačiau, tikriau – radau. Pinneberge prof. Vcl. Biržiška žaidė proferansą ir šachmatais su latviais, nes lietuviai ešą nesukalbami, greit įsižeidžia. Latviai visi seniai moką rusiškai, tai galįs ir rusiškų anekdotų papasakoti, rusiškai nusikeikti ir t. t., o čia ešą lietuviai visi buvę chlopai, griebiasi tik vokiečių, prancūzų k., nemėgstą “gražių anekdotų” ir t. t.

Iš Devenio “farmos” gavau porą prof. Vcl. Biržiškos laiškų, kuriuose jis piktokai rašė apie darbą, kad maža laiko rašyti, kad Deveniai nesupranta mokslo žmogaus ir pan. Ir buvo laimingas, kad pagaliau išvyko į Kongreso biblioteką. Buvau atsitiktinai jį sutikęs kartą Brooklyn, N. Y. pas Ginkų, bet iš jo išėjom pas amerikiečius į kavinę pasikalbėti. Išgirdau skundus ir vargus, kuriuos sukrauna tas reformatų kuratorius dr. M. Devenis jam. Mane klausinėjo kai kurių ar

nenutvėriau leidinių ir t. t. Po kelių puodukų kavos jis lyg atsigavo, atsiskiriant net pabučiavo.

Iki (parašas)
1987 08 29

Eugenijus Meškauskas, teisininkas, profesorius

Vaclovo Biržiškos skaitomas administracinės teisės kuras buvo nesunkus – pasiruošiau per keturias valandas.

Vilniaus universiteto profesoriume 1940–1941 m. Biržiška mėgdavo pakalbėti, ką nors papasakoti. Pavyzdžiui, jis teigė, kad žmogaus galva gali sutalpinti tik tam tikrą informacijos kiekį. Štai jis rengiąs slapyvardžių žodyną, įsidėmėjęs apie 5000 pseudonimų autorius, užtat užmirštąs net savo augtinių vardą.

Vanda Sruogienė, istorikė, daktarė

Man rodosi, kad B. S[ruoga] su Vaclovu biržiška susipažino dar Maskvoje 1916 m., paskui juodu bendradarbiavo Vilniuje Švietimo komisariete 1919 m. pavasarį. Kaune suartėjo per mane, nes mano ir Biržiškų šeima rišo kelių kartų draugystę. [...] Taigi, Vaclovas. Pats jaunystėje poetas, visą gyvenimą liko didelis entuziastas – darbo, Lietuvos praeities. Neišpasakytai darbštus (kaip ir B. S[ruoga]), nors visai skirtingo temperamento, buvo labai jautrus, Balio kūriniais žavėjosi, pirmasis jam siūlė temas, nešdavo toms istorijos veikalų, dėstė apie epochą, charakterius. Be galo daug kalbėjo (vaikščiodamas), greit užsidegdavo. Kai Vaclovas sirgo, Balys jį slaugė naktimis, ieškodavo vaistų. Net keista, vienas būdavo labai tylus, kitas – nenutraukiama žodžių versmė, o ir be žodžių susiprasdavo. Vaclovas, Balio raštų kritikas, taikliai pastebėdavęs trūkumus. Atsidūręs čia, Amerikoje, visai pritapti nemokėjo, pasidarė labai nervingas, nelaimingas. Sakydavo: be Lietuvos istorijos niekas neįdomu. Po jo mirties konstatuota, kad turėjo perplyšusią širdį... Rodos, kaip ir A. Blokas. O eruditas buvo didelis, fenomenalinės atminties, visapusiškai išsilavinęs. [...] Vaclovo atminimas liko nenublukęs, šviesus, nors daugeliui jo nervingumas tremtyje iškreipė jo tikrą, skaidrų sielos vaizdą. Į B. S[ruoga] Vaclovas turėjo didelės įtakos principiškumo srityje. Tokie skirtingi, o buvo tikrai artimi.

Iš laiško V. Žukui, 1980 12 07

Vaclovas Biržiška – gal didžiausias Lietuvos praeities mylėtojas ir entuziastingas senų raštų ieškotojas, atsidūręs JAV man su širdgėla sakė, kad nedomina jo šis kraštas, nei jo gamta ir turtai, jam brangi ir įdomi tiktai Lietuvos istorija. Kruopštus, gal nevisad tvarkingas, bet giliai įžvelgiąs, geras šaltinių žinovas, gerai mokėjęs rusų ir lenkų kalbas, ypač tomis kalbomis tyrinėjo senąją literatūrą, šaltinius. Lotynų kalba padėjo, nors vokiškai gerai nemokėdamas ne tiek gilinosi į šaltinius vokiečių kalba.

Tas dūšios žmogus [Vaclovas Biržiška] tapo gal vienu iš artimiausių mudviejų bičiulių. Ne aš, bet jis buvo pagrindinių istorinių dramų sumanytojas,

pasiūlydamas temas. Man teko daugiau interpretuoti istorinius įvykius, charakterius, kartais fabulą plėsti.

Iš laiško V. Žukui, 1980 08 08

Stasys Tomonis, teisininkas, bibliografas

Vaclovas Biržiška buvo labai įdomi asmenybė, stebinanti įvairiais atžvilgiais. Pirmiausia susipažinau su juo būdamas Kauno universiteto Teisės mokslų fakulteto studentas. Profesorius skaitė administracinės teisės kursą. Bet, perskaitęs vos keletą paskaitų, priėjo kurso skyrelį apie policiją. Labai piktai atsiliepęs apie to meto Lietuvos policiją, nurodė studentams administracinės teisės egzaminui reikalingą perskaityti literatūrą ir pareiškė, jog daugiau šio dalyko nebeskaitys – jo egzaminui pasiruošti užteks nurodytos literatūros. Vietoje to žadėjo pasakoti lietuviškos knygos istoriją, o tai būsią labiau naudinga studentams, kaip būsiesiems inteligentams. Ir kalbėjo šia tema labai patraukliai iki pat mokslo metų pabaigos. Tai buvo pirmieji knygotyros, taip pat bibliotekininkystės ir bibliografijos pagrindai, su kuriais tada kiek geriau susipažinau. Vėliau V. Biržišką pažinau kaip Kauno, o paskui Vilniaus universiteto bibliotekos direktorių. Jis pasižymėjo labai plačia erudicija, nepaprasta orientacija ir begaliniu darbštumu. Sunku suvokti, kaip galėjo vienas žmogus tiek nuveikti. Juk jis sudarė lietuviškų knygų bei straipsnių bibliografiją nuo 1547 m. iki 1910 m. (nors apytikrę, bet didžiulę), išleido *Knygas*, apimančias nemažą dalį 1911–1926 m. medžiagos, o nuo 1928 m. leido ir redagavo *Bibliografijos žinias*. Sudarė stambų, trijų tomų senųjų lietuviškų rašytojų biobibliografinį žodyną *Aleksandryną*. Ir dar buvo *Lietuviškosios enciklopedijos* pagrindinis sudarytojas, redaktorius ir daugumos straipsnių autorius. Visa tai jis dirbo laisvalaikiu, tai buvo jo “hobi”, nes pagrindinė jo darbo sritis ilgus metus buvo visai kita. Bibliotekininkė Marijona Čilvinaitė prisimena, kaip Biržiška dirbdavo. Buvo pasidaręs savotiškas “biržiškines kelnes” – medžiagos gabalus, užrišamus ant alkūnių ir kelių. Šitai apsišarvavęs, dirbdavo keturpėscias ant grindų. Aplinkui buvo išdėstytos knygos, laikraščiai, žurnalai, o jis slankiojo keturpėscias tarp jų ir rašė. Tarp kitko, “biržiškinės kelnės” labai pravertė ir man Respublikinės bibliotekos Lituaniistikos skyriaus fonduose. Labai patogu tikrinti įvairią medžiagą periodikos komplektuose.

Juozas Urbšys, politikos veikėjas

Paprašytas papasakoti apie bibliografą Vaclovą Biržišką, Urbšys aprašė du susitikimus. Pirmą kartą pasimatė, kai abu 1920 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Aplankė jį tarnybos vietoje – generalinio štabo švietimo skyriuje. Rado uniformuotą – turėjo bene kapitono laipsnį. Kambaryje, daugiausia ant grindų, buvo daug knygų. Viename kampe buvo sudėti gražiai įrišti Vinco Kudirkos Raštų šešiatomia. Tai, matyt, Amerikos lietuvių dovana Lietuvos kariuomenei. Atrodo, Biržiška rūpinosi kariuomenės bibliotekėlių komplektavimu. Kitas susitikimas privatus. Žmona Marija Urbšienė ir profesorius buvo artimi bičiuliai, tad abu apsilankė Biržiškos

namuose. Butas atrodė kukliai, įsiminė prie sienos priglaustas keturkampis stalas, apdėtas pailgomis dėžutėmis, prikrautomis bibliografinių kortelių.

Levas Vladimirovas, knygotyrininkas, profesorius

Vaclovas Biržiška man nebuvo mokytojas, bet sektinas pavyzdys. 1948 m. tapęs Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriumi, susipažinau su jo raštais. Nustebino interesų daugiaspektiškumas, stebino ir energinga veikla, tiesa, kartais kitų sąskaita. Centrinės valstybinės bibliotekos vedėjas 1937 m. man pasakojo apie nederamą Biržiškos elgesį. Centrinė biblioteka buvo gavusi pakvietimą stoti į IFLA ir kurti tarptautinį abonementą. Biržiška Švietimo ministerijos kultūros departamentą įtikino, kad tokį abonementą reikia kurti VDU bibliotekoje, o Centrinė biblioteka esą atsisakiusi pasiūlymo (tai paskelbė “Bibliografijos žiniuose”). Avizonis buvo pasipiktinęs.

Universiteto bibliotekoje buvo švara ir tvarka, labai geri katalogai, sklandžiai buvo aptarnaujami skaitytojai. Biržiška dirbo pasišventęs ir darbuotojus patraukdavo, sudomindavo. Lėšų knygoms pirkti gaudavo nedaug, tad stengėsi labai tikslingai komplektuoti užsienio leidinius. Vadovėlių fondas nebuvo sudarytas, mokslinė literatūra abonemente galėjo naudotis tik profesoriai ir, jiems tarpininkaujant, studentai. Norėdamas gauti leidimą knygoms, lankiausi bibliotekos direktoriaus kabinete Centrinuose universiteto rūmuose, Donelaičio gatvėje. Kabinetas buvo rūsyje, dienos metu degė elektros šviesa. Kambarys apkrautas knygomis, rankraščiais – savotiškas Fausto kabinetas. Prašiau Tarybų Sąjungoje išleistas knygas apie žmonių rases – buvau numatęs parašyti darbą “Žmonių rasės ir kalbos”. Tarpininkavo germanistikos profesorius Horstas Engertas. Norėdamas pastudijuoti Dovydo Rihardo pridėtinės vertės teoriją, vėl turėjau prašyti leidimo. Tarpininkavo prof. Jungferis. Prisimenu dar vieną atvejį – kreipiausi į bibliotekos direktorių, kai ieškojau medžiagos apie saksų krikščionybės priėmimą vokiečių literatūroje – Kristų vaizdavo kaip karį.

Vaclovas Biržiška buvo įsitikinęs, kad humanitarui būtinos bibliografijos žinios. Į bibliografiją jis žiūrėjo kaip į griežtą mokslo discipliną. Teko klausyti vieną kitą Biržiškos knygos istorijos paskaitą – skaitydavo greitai, be to, nuobodžiai. Daugiausia pateikdavo faktografinės medžiagos – problemų, faktų analizės buvo mažiau. Negaliu sutikti su Vaclovo Biržiškos teiginiu, kad Skorinos spaustuvės atsiradimas Vilniuje buvo atsitiktinis įvykis. Iš tikrųjų tai dėsningas reiškinys – pravoslavų religinis gyvenimas Vilniuje buvo intensyvus, be to, Skorina turėjo tėsėjų (Mamoničių ir kitos spaustuvės).

Aleksandras Žirgulytė, liuanistas, redaktorius

Vaclovas Biržiška, vykdamas išlėtis į Palangą, veždavosi lagaminą rankraščių ir spaudinių. Apsistojęs profsajungų viloje, prie atviro lango per dienas dirbdavo.

Antanas Žukas, teisininkas, redaktorius

Vaclovas Biržiška buvo draugiškas, palankus studentams. Mykolas Römeris – oficialusis. Tuo metu, kai stojau į teisę Vytauto Didžiojo universitete, Biržiška buvo fakulteto dekanas. Vėlavau, bet jokių kliūčių nebuvo – patarė iš karto eiti į paskaitas. Vėliau visą laiką gaudavau 100 litų stipendiją. Antra vertus, Biržiška nesikiviedavo į svečius studentų, kaip, pavyzdžiui, darė profesorius Römeris. Biržiška ragino mane imtis mokslinio darbo, nurodydavo, ką skaityti. Savo studentams sakydavo, kad visiems pasirašysias į knygutę, tegul rengiasi egzaminui. Viso administracinės teisės kurso jis neskaitydavo, laikėsi kai kurių Vakarų universitetų nuostatos – išleidęs vadovėlių profesorius kurso neskaityto, o tik papasakoja apie tos mokslo šakos naujoves. Taip darė ir Biržiška – buvo išleidęs paskaitas, tad paskaitydavo teorinę dalį, nurodydavo literatūros rusų, vokiečių, prancūzų kalbomis, sakydavęs, kad pats egzaminams rengdavęsis iš knygų. Paskaitų dorai sekti ir užrašinėti negalėjau, nes išgirdęs įdomesnę profesoriaus mintį imdavau ją nagrinėti, apmąstyti ir jau negirdėdavau, ką toliau kalba. Biržiška turėjo kurso programą ir, laikant egzaminą, dalyką reikėjo mokėti.

1984 11 21